

opgeroepen om nieuwe Duitse verdedigingslijnes aan te leggen (in Zevenaar was bekendgemaakt dat het stadje zou worden platgebombardeed als zich niet voldoende 'spitters' kwamen aanmelden); in het westen des lands werden autobussen en vrachtauto's, paarden en wagens alsook binnenschepen gevorderd in een haast en op een schaal die men tevoren niet had gekend; in de Zuidlimburgse steenkolenmijnen, basis van de voorziening van Nederland met steenkool en energie, werden de electricische installaties vernield; de grote reserve-voorraden van het rijksbureau voor de distributie van textielgoederen werden op vrachtauto's geladen en naar Duitsland getransporteerd; uit de Philips-fabrieken te Eindhoven werd een groot deel van de machinerieën geroofd en werden vitale onderdelen weggenomen uit de overige; hier en daar ging de SD¹ scherper optreden dan ooit tevoren en in de Zaanstreek werden op persoonlijk bevel van Rauter, de *Höhere SS- und Polizeiführer*, vier illegale werkers doodgeschoten wier lijken enige tijd aan de openbare weg moesten blijven liggen. Zeker, veel van die gebeurtenissen raakten niet bekend buiten de steden en streken waar zij zich voordeden, maar dat een nieuwe en extra-moeilijke fase in de bezetting was aangebroken, was aan de gehele bevolking al duidelijk sinds haar op 4 september in het kader van de afkondiging van de z.g. *Ausnahmezustand* (een Duitse staat van beleg) was gelast, voortaan van acht uur 's avonds tot vier uur 's morgens binnenshuis te zijn. Tot kort voor het einde van de septembermaand zaten velen daar in de avonduren bijeen in een mengeling van optimisme en bezorgdheid — na woensdagavond 27 september, toen de Londense radio had bericht dat de Britse luchtlandingstroepen Oosterbeek hadden verlaten (de Geallieerde poging om benoorden de grote rivieren door te dringen was dus mislukt), ging de bezorgdheid overheersen.

Zij zou dat in bijzondere mate hebben gedaan indien men weet had gehad van de instructies van de centrale Duitse overheid welke het beleid van het *Reichskommissariat*, de SD en de *Wehrmacht* bepaalden. Van fundamenteel belang was Hitlers besluit dat het Derde Rijk zich op Nederlands gebied tot het uiterste zou verdedigen: daardoor werden Midden-Limburg beoosten de Maas en de Nederlandse provincies be-

¹ Wij hebben in de voorafgaande delen de door de bevolking algemeen gebruikte term 'SD' tussen aanhalingstekens geplaatst omdat SD, afkorting van *Sicherheitsdienst*, het begrip *Sicherheitspolizei und SD* slechts ten dele weergeeft. De term SD komt in dit deel zo veelvuldig voor dat wij de aanhalingstekens zullen laten vervallen. Om aan te geven dat de term op een Duitse organisatie slaat, zullen wij hem cursiveren.